

Найда А. М.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу
Дніпродзержинського державного технічного університетуДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕКЛАДІВ СТІЙКИХ НАРОДНИХ
ПОРІВНЯНЬ ЯК ОСМИСЛЕНОГО ПРОЦЕСУ НАЦІОТВОРЕННЯ

Анотація. У статті пропонується аналіз перекладів стійких народних порівнянь на позначення зовнішності людини з російської мови українською, що дасть змогу дослідити способи їх вираження, роль у процесі націотворення, з'ясувати семантичні і структурні засади формування стійких народних порівнянь в українській та російській мовах.

Ключові слова: стійкі народні порівняння, процес націотворення, семантичні і структурні засади.

Постановка проблеми. На зламі тисячоліть, коли в суспільно-політичному житті відбувається переоцінка моральних, етичних цінностей, відроджується національна самосвідомість народу, стає зрозумілим підвищений інтерес до народної культури, зокрема з її суттєвої складової – фразеології, якій відведено чільне місце в сучасній культурній традиції. Багатство мови – це багатство її фразеології, тобто виразних і образних прислів'їв, зворотів, крилатих слів. Часто в таких словах і зворотах лежить цілий світ, ціла історична епоха – факти побуту, уявлень, що прийшли з вірувань наших предків, реальних подій далекого минулого. І такий фразеологічний фонд – неповторне явище кожної мови. «Добірна національна фразеологія, – зазначав І. Огієнко, – душа кожної мови, сильно її красить і збагачує» [1, с. 87]. Усе матеріальне життя, обряди, вірування, повір'я, забобони відклалися в стереотипах поведінки будь-якого народу й вербалізувались у численних фразеологізмах. Тому фразеологія привертає увагу мовознавців, істориків, етнографів, філософів. Національно-культурна специфіка фразеологізмів, до яких зараховуємо стійкі народні порівняння, залишається актуальним питанням сучасного мовознавства. Дослідники вважають, що треба розрізняти національну і культурну специфіку стійких мовних одиниць української та російської мов, бо національна специфіка виявляється тільки під час зіставлення мов. Загальновідомо, що переклад уможливує пряме, без посередників, спілкування української культури з іноземними й допомагає утверджувати ідею прямих культурних зв'язків між українцями й іноземцями, а тому й ідею культурної та політичної рівності українців з іншими європейськими народами. Переклад – надзвичайно різноманітна царина, щоразу своєрідне й унікальне творче диво, зумовлене двома чинниками – об'єктивним та суб'єктивним. Об'єктивний полягає в природній і культурній реальності, що властива одному народу і якої нема в житті іншого. Суб'єктивний чинник полягає в довільному виборі, коли слова, що відображають одну й ту саму реальність, неоднаково подані у фразеології різних мов. Культурну специфіку фразеологічних одиниць визначають її співвідношення з елементами матеріальної чи духовної культури суспільства, його історії, вірувань, звичаїв, природно-географічного положення народу. І. Ягер, зауважуючи, що фразеологізми роблять мовлення колоритним, підвищують його емоційне сприйняття, наголошує на тому, що

завдяки своїй образності й виразності, фразеологізми можуть багато розповісти в аспекті країнознавства [2, с. 160].

Аналіз останніх досліджень. Зацікавлення стійкими народними порівняннями спостерігається з часу їх виникнення та побутування. Дослідники здавна відзначали ці своєрідні структурні одиниці, відшукували специфічні риси та мотиви їх появи. З 1980-х років почався новий етап активного наукового зацікавлення компаративними фразеологізмами. Вони досліджувалися в граматичному, структурно-семантичному та стилістичному аспектах (Л. Авксент'єв, М. Алефіренко, А. Марахова, В. Мокієнко, І. Кузнєцова, С. Муниця, Г. Добролюба, В. Огольцев, А. Івченко). Крім того, значну увагу приділяли вивченню фразеологічних компаративних одиниць у національних мовах, зокрема В. Вальчук, Л. Гогісванідзе, В. Христова, А. Аксамитов.

Мета статті. При осмисленні еволюції стійких народних порівнянь склалася думка про те, що засади формування української та російської компаративної фразеології найефективніше досліджувати з урахуванням особливостей семантики, системного характеру фразеологічних процесів у межах стійких народних порівнянь. Звідси постає основна мета роботи – з'ясувати семантичні і структурні засади формування стійких народних порівнянь в українській та російській мовах.

Виклад основного матеріалу. Експресивність стійких народних порівнянь полягає в їх здатності виражати емоції й емоційно-суб'єктивну оцінку самою суттю фразеологізму як способу вираження індивідуально-узагальненої ознаки предмета. Вживання мовцем стійких народних порівнянь та близьких до них за семантикою приказок та прислів'їв допомагає знизити категоричність висловлювання, наприклад: *роби добро, бо добро є добром; благородна як свиня; здорова як горохова котиця; чиста як вода; змарнів як з хреста зняли; раз добром налите серце навек не прохолоне; від вогню, води і лихої жінки, бережи мене, Господи*. На нашу думку, позитивність, бажання добра це свідомо налагодженість людини на сприятливу звичність. Свідомість людини фіксує й залишає емоційний відгук на будь-які відхилення від установленого світогляду, які оцінюються за допомогою образних стійкими народним порівнянь як негативно, так і позитивно. Цей мовний матеріал найбільш тісно пов'язаний із духовною і матеріальною культурою народу. У його семантичній структурі зафіксовані тисячолітні традиції етносу, звичаї, обряди, міфологічні й релігійні уявлення, в яких відбиваються культурно-історичні духовні цінності й пріоритети. Без дослідження культурологічного компонента фразеологічного складу мови неможливо створити повне уявлення про культурно-національний менталітет, про «дух народу».

Національний образ зовнішності – сукупність уявлень і асоціацій, що склалися історично і тому є достатньо стійкими. Вони відображають пізнавальний, соціальний і культурний

досвід народу, включають також емоційний, прагматичний та естетичний аспекти його сприймання й оцінки. Національний образ зовнішності, як і сама зовнішність людини, є комунікативним у широкому розумінні поняття комунікації. Національна специфіка виявляється під час зіставлення мов. Вона зумовлена двома чинниками – об'єктивним та суб'єктивним. Об'єктивний полягає у природній і культурній реальності, що властива одному народу і якої нема в житті іншого. Суб'єктивний чинник полягає в довільному виборі, коли слова, що відображають одну й ту саму реальність, неоднаково подані у фразеології різних мов. Культурну специфіку фразеологічних одиниць визначають її співвідношення з елементами матеріальної чи духовної культури суспільства, його історії, вірувань, звичаїв, природно-географічного положення народу. Виділення загальних рис у фразеологічних одиницях двох мов полегшує розуміння культурно-мовної специфіки. Різниця в мовній картині світу, відсутність назв певних предметів і явищ, що існують в одній культурі і не мають аналогів в іншій, призводить до відмінностей у розумінні. Національні властивості семантики фразеологічних одиниць однієї мови можуть виявитися тільки у зіставленні фразеологічної одиниці з аналогами у рідній мові тих, хто говорить. Виділення загальних рис у фразеологізмах двох мов полегшує розуміння культурно-мовної специфіки. Серед ознак, які засвідчено на матеріалі словника І. Олійника та М. Сидоренка, виділяємо такі опозиції:

Красивий / потворний

Зовнішній вигляд людини пов'язаний зі сприйняттям таких понять, як врода (краса, привабливість) і неврода (потворність, миршавість, бридкість). Дівчина дуже гарна (вродлива, ладна, брова, красна, цвітна, гожа, червона, хороша) сприймається українською національною свідомістю як щось недосяжне (як *сонце, зіронька на небі*) або пов'язане з тим прекрасним, що є у природі:

рос. *красивая как цветок весной (в поле, луге)* – укр. *гарна як квітка навесні (в полі, лузі)*;

рос. *как мак* – укр. *як маків цвіт*;

рос. *красива как роза* – укр. *гарна як троянда*;

рос. *как ягодка (лебедь, кукла)* – укр. *як ягідка (лебідка, лялька)*.

Дуже гарно одягнена дівчина:

рос. *как кукла* – укр. *як лялька (лялечка)*;

рос. *красива словно царица* – укр. *гарна мов цариця*.

Струнка дівчина:

рос. *как березка* – укр. *як берізка*.

Про вродливу дівчину, що живе у невідповідному оточенні, кажуть:

рос. *красуется словно цветок в болоте* – укр. *красується наче квітка на болоті*.

Народний образ досконалої краси пов'язаний із певними діями:

рос. *гожа как из воска вылита* – укр. *ладна як з воску вилята*;

рос. *красна как из камня выбит* – укр. *красна як з каменя вибита*;

рос. *красива словно нарисована* – укр. *гарна мов намальована*.

Хлопець гарний на вроду:

рос. *красив как огонь (искра)* – укр. *гарний як вогонь (іскра)*.
Гарно вбраний хлопець:

рос. *красивый как павлин* – укр. *гарний як павич*.

Невродливу, негарну людину порівнюють із неприємними природними чи надприродними об'єктами і створіннями. Наприклад, із деякими тваринами, птахами, плазунами:

рос. *красивая как овца сивая* – укр. *красива як віцька сива*;

рос. *красивый как пес базарный* – укр. *гарний як пес базарний*;

рос. *как мокрая курица* – укр. *як мокра курка*;

рос. *как гадина* – укр. *як гадюка*.

Здоровий / хворий

Символом сили, міцності, здоров'я, насамперед, є тварини: рос. *сильный как медведь (слон, бык, вол)* – укр. *дужий як ведмідь (слон, бугай, віл)*;

рос. *здорова как корова* – укр. *здорова як корова*;

рос. *сильный как бык (лев)* – укр. *сильний як віл (лев)*;

рос. *крепкий как конь (медведь)* – укр. *міцний як кінь (ведмідь)*.

Міць людини, особливо чоловіка, порівнюють із деякими рослинами:

рос. *крепкий как дуб* – укр. *здоровий (міцний) як дуб*;

рос. *крепкий как пенек* – укр. *міцний як пеньок*.

Із могутньою водою, сильним морозом порівнювали міцну, дужу, здорову людину:

рос. *сильный как вода* – укр. *дужий як вода*;

рос. *сильный как мороз* – укр. *дужий як мороз*.

Колірна ознака:

У складі стійких народних порівнянь трапляються кольороназви: білий, *білий як коліно (папір, смерть, полотно, глина, стіна)*, *блідий (побілів) як стіна, біленька як нитка, біла як молоко (молоком улита), поблід як полотно*; чорний: *чорний як циган (галка, круж, земля)*; сивий: *сивий як молоко (голуб, циганський король)*; (білий як (мов) іній (сніг, пух, лунь, крейда, сметана), *побілів як трава на морозі (молоко)* – про сиву людину); червоний: *червоний як кат* (про людину, вбрану в одяг червоного кольору), *(скраснів як іскра, спалахнув як вогонь, побілів як вільхова довбня – почервонів)*; жовтий: *жовтий як воцина, жовтенький як воцок*; рудий: *рядбий як гороб'яче яйце, чорноброва як риже теля*; синій: *синій (посинів) як той (кур'ячий) пуп, посинів як печінка (жаба)*; зелений: *позеленів як пуп*.

Висновки. Дослідивши стійкі народні порівняння на позначення зовнішності людини, можемо стверджувати, що їхня національно-культурна специфіка відображена по-різному:

1) комплексно, усіма своїми ідіоматичними значеннями (наприклад, використанням стійких мовних одиниць для позначення понять “красивий/потворний зовнішньо”);

2) одиницями свого складу (тобто до структури багатьох фразеологізмів входять лексеми, які потребують додаткового лінгвокраїнознавчого коментаря в іншомовній аудиторії, наприклад: калина, журавель, макітра, постолі тощо);

3) своїми прототипами (відображають звичаї, свята, деталі побуту українців).

Аналіз семантичних типів об'єктів порівнянь свідчить про надзвичайну різноманітність асоціацій і паралелей, які виникають в українського народу під час опису зовнішнього вигляду людини. Формування уявлень про зовнішність людини відбувається під впливом реалій навколишнього світу, характерних для певної території і культури.

Література:

1. Олійник І., Сидоренко М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : Рад. шк., 1978. — 447 с.

2. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / І. Огієнко. – К. : Наша культура і наука, 2001. – 440 с.
3. Ягер И. Лингвострановедческое комментирование культурного компонента русских фразеологизмов / И. Ягер // Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного: сборник научно-технических статей / под. ред. Е. Верещагина, В. Костомарова. – М., 1979.
4. Мокиенко В. Славянская фразеология /В. Мокиенко. – М. : Высш. шк., 1980. – 205 с.

Найда А. Н. Исследование переводов устойчивых народных сравнений как осмысленного процесса формирования нации

Аннотация. В статье предлагается анализ переводов устойчивых народных сравнений, обозначающих внешность человека, с русского языка на украинский, что позволит исследовать способы их выражения, роль в про-

цессе формирования нации, исследовать семантические и структурные принципы образования устойчивых народных сравнений.

Ключевые слова: устойчивые народные сравнения, процесс формирования нации, семантические и структурные принципы образования.

Naida A. Research of the set national comparisons translation as the meaningful process of nation building

Summary. The article contains analysis of persistent translation of people's comparisons to describe a person's appearance on the Russian language Ukrainian, which will help investigate ways of expression, role in nation-building, to determine the semantic and structural principles of forming stable folk comparisons in Ukrainian and Russian.

Key words: sustainable national comparison, nation-building process, semantic and structural principles.